

УДК 811.161.2'243'282

ФОРМУВАННЯ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СЛОВЕСНОСТІ

Оксана Костів

*Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра української мови імені професора Івана Ковалика
вул. Університетська, 1, кімн. 234, 79000, Львів, Україна
тел.: 032 239 47 17*

*ел. пошта: oksana.kostiv@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1878-2675>*

У статті подано комплексний аналіз ролі та місця курсу «Українська діалектологія» у системі вищої філологічної та загальної середньої освіти. У роботі обґрунтовано, що ця дисципліна є фундаментальним складником підготовки майбутніх учителів-філологів, оскільки вона забезпечує формування фахових компетентностей: від володіння терміною базою до вміння здійснювати запис діалектних матеріалів за допомогою фонетичної транскрипції та вільно орієнтуватися на діалектологічній карті. Автор наголошує на важливості діалектологічної компетентності, яка дозволяє педагогу не лише виокремлювати діалектні риси, а й формувати в учнів позитивне ставлення до говірок, руйнуючи стереотип про їхню «меншовартість».

Особливу увагу приділено реалізації діалектологічного складника в нових модельних програмах (Н. Голуб, О. Горошкіної, В. Заболотного) та підручниках для 5–6 класів Нової української школи. Проаналізовано методичні підходи авторів (О. Авраменка, О. Семенов, І. Літвінової та ін.), які інтегрують вивчення діалектизмів у розділ «Лексикологія». Висвітлено перехід від суто теоретичного викладу до практико-орієнтованого навчання, що включає роботу з інфографікою, картами наріч, мультимедійними проектами («Словопис») та інтерактивними платформами (Wordwall, Canva, Quizlet).

Критично розглянуто проблему «мовної неповноцінності», що може виникати через некоректне трактування діалектів як «відхилень» від норми. Запропоновано модель «варіативність / історичність», яка презентує діалекти як живе джерело збагачення літературної мови та складник національної ідентичності. Автор доходить висновку, що сучасна освіта має поєднувати академічні знання про територіальні особливості мовлення з новітніми цифровими технологіями для виховання мовної стійкості та естетичного смаку учнів.

Ключові слова: українська діалектологія, діалектологічна компетентність, філологічна освіта, модельна навчальна програма, діалектизми, підручники української мови, НУШ, мовна варіативність, наріччя, говірки.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2026.21.5172>

Формулювання проблеми. Курс “Українська діалектологія” у закладах вищої освіти України традиційно є складником освітньої програми для студентів спеціальностей В11.01 “Філологія. Українська мова та література” та А04.01 “Середня освіта. Українська мова та література”. Завданням дисципліни є ознайомлення студентів – майбутніх вчителів української мови та літератури – з українською діалектологією як наукою, з’ясування її предмету, завдання та терміної бази. У процесі вивчення дисципліни студенти-філологи, які працюватимуть в умовах функціонування говірок, зможуть вільно орієнтуватися на діалектологічній карті, аналізувати діалектні тексти, виявляти фонетичні, морфологічні, лексичні особливості говорів української мови, виробляти навички запису діалектних матеріалів фонетичною транскрипцією. Лекції спрямовані на ознайомлення з українською діалектологією як наукою, її системою термінів, із фонетичними, морфологічними, лексичними особливостями наріч і говорів української мови.

Вивчення дисципліни передбачає формування загальних компетентностей, зокрема знання й розуміння предметної області та професійної діяльності, здатності спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово та зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій. Серед фахових (спеціальних, предметних) компетентностей – здатність розуміти історію, основи, діалектну природу, функції української мови та використовувати набуті знання в процесі навчання здобувачів загальної середньої освіти; здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації фольклорних, діалектних текстів; вміння застосовувати сучасні інноваційні методи й цифрові технології в закладах загальної середньої освіти; використовувати навчально-методичний інструментарій, мультимедійне обладнання, а також розуміння сутності й соціального значення майбутньої професії, основних проблем дисциплін, що визначають конкретну філологічну галузь, їх взаємозв'язок в цілісній системі знань.

У результаті студенти-філологи оволодівають програмовими результатами навчання, серед яких – володіння державною мовою в усній та письмовій формах, зокрема в різних стилях і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв'язання комунікативних завдань (виступ перед аудиторією, участь у дискусіях, обґрунтування власної думки, дотримання культури поведінки, мовленнєвого етикету, професійної етики й принципів толерантності) та здатність пояснювати особливості розвитку української мови та літератури, різноманітних мовних і літературних процесів, явищ у культурному контексті; порівнювати твори української класики й сучасності з надбанням світової літератури у межах їхнього вивчення в закладах загальної середньої освіти; фіксувати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати мовні, літературні, фольклорні, діалектні тексти.

Мета статті полягає у висвітленні ролі курсу «Українська діалектологія» в освітньому процесі, що забезпечує якісно новий рівень підготовки майбутніх фахівців-україністів, які навчаються на ОП В11.01 Філологія (Українська мова та література) та ОП А04.01 Середня освіта (Українська мова і література). Особливу увагу звернено на характеристику навчання діалектології в закладах загальної середньої освіти (зміст у навчальних програмах та підручниках з української мови).

Актуальність дослідження. Стаття продовжує цикл наукових розвідок щодо викладання діалектології та лінгвістичної географії у вищій школі [8; 9; 10]. Проблему вивчення діалектології у вищій школі, викладання діалектології в закладах загальної середньої освіти проаналізовано в новітньому підручнику «Українська діалектологія» [3], у статтях Г. Гримашевич [5], Л. Дикої [6], Д. Марєєва [14], Н. Руснак [20], Т. Тищенко [22]. Основні теоретичні відомості, практичні завдання, гіпертекстові сторінки, мультимедійні проекти подано в системі електронного навчального курсу – динамічного середовища, що поєднує адміністративні, навчальні та комунікаційні функції для оптимізації освітнього досвіду в цифрову епоху [11].

Уважаємо за доцільне визначати діалектологічну компетентність, адже “знання діалектного членування українського мовного простору, розуміння історії його досліджень, уміння виокремлювати діалектні риси різних рівнів допомагає вчителів школи чи викладачеві вищого навчального закладу формувати позитивне ставлення до діалектів, навчати методів їх опису, стимулювати в учнів (студентів)

бажання досліджувати власне діалектне оточення, що в підсумку є запорукою підвищення загального рівня усної й писемної культури. Філолог-україніст, застосовуючи знання з діалектології, може й повинен зламати ще подекуди популярний стереотип про “нижче”, “некультурне”, “меншшвартісне” діалектне мовлення. На заняттях з української мови та літератури, на факультативах чи в наукових гуртках учні (студенти) мають навчитися розуміти взаємовплив діалектів і літературної мови, керувати власним мовленням відповідно до умов і ситуації спілкування, обирати потрібні виражальні засоби, пояснювати діалектні явища місцевої говірки, усвідомлювати мовотворчі процеси в цілому” [3: 34–35].

Виклад основного матеріалу. Курс «Українська діалектологія» у вищій школі передбачає аналіз роботи майбутнього вчителя української мови та літератури. Для вчителя-словесника глибоке розуміння змісту та методики вивчення діалектології в закладах загальної середньої освіти є фундаментальним складником професійної компетентності, що виходить далеко за межі простої передачі лінгвістичних знань. У контексті сучасної освітньої парадигми, зокрема реалізації концепції Нової української школи (НУШ), знання програмового матеріалу з діалектології дозволяє педагогу ефективно формувати діалектологічну компетенцію учнів. Вчитель, який чітко орієнтується в обсязі теоретичних відомостей, передбачених державними стандартами, модельними навчальними програмами для 5–6 класів, здатний не лише пояснити різницю між літературною нормою та діалектом, а й виховати в учнів свідоме ставлення до мови як до живого, багаторівневого явища.

Окрім виховної функції, знання змісту навчання є ключовим для дидактичної майстерності вчителя. Розуміння того, як саме діалектний матеріал розподілений у модельних навчальних програмах та представлений у підручниках, дає змогу педагогу якісно здійснювати добір дидактичного інструментарію. Володіючи знаннями про специфіку наріч та говорів, учитель може інтегрувати регіональний компонент у навчальний процес, перетворюючи матеріал на захопливі дослідницькі проекти. Така робота стимулює пізнавальний інтерес учнів через аналіз мовлення їхніх родин, збирання місцевих лексем, що забезпечує зв’язок теорії з реальним життям. Нарешті, знання змісту вивчення діалектології дозволяє вчителю-словеснику вибудовувати стійкі міжпредметні зв’язки, особливо з літературою та історією. Аналіз мови творів класиків, як-от Івана Франка, Василя Стефаника, Лесі Українки чи Михайла Коцюбинського, стає набагато глибшим, коли вчитель може фахово прокоментувати діалектизми, пояснюючи їхню стилістичну роль та походження.

Сучасна мовна освіта в Україні розглядає територіальні особливості мовлення не як відокремлену теорію, а як динамічний складник національного лексичного фонду. Згідно з модельною програмою Н. Голуб та О. Горошкіної [16] для закладів загальної середньої освіти, основне опанування діалектології відбувається в 5 класі, інтегруючись у вивчення лексикології та культури спілкування. Діалектні слова внесені до теми «Групи слів за вживанням: загальноновживані й обмеженого вживання», їх аналізують в одному ряду з професійними словами, термінами, сленгом та просторічними словами. Програма пропонує учням характеризувати певні лексичні одиниці, виявляти слова, що сприяють або перешкоджають гармонійному спілкуванню, та оформлювати власні висловлення згідно з ustalеними лексичними нормами. Натомість модельна навчальна програма з української мови В. Заболотного та О. Заболотного [17] пропонує вивчати діалектизми у 6 класі закладів загальної середньої освіти.

Вивчення діалектології представлено досить повно в підручнику для 5 класу Н. Голуб та О. Горошкіної [4]. Автори подають теоретичні відомості, діалектні слова визначаються як такі, якими користуються мешканці певних територій – *мешти* (туфлі), *філіжанка* (чашка). Загалом підручник містить низку вправ щодо формування діалектологічної компетентності: пропонується дібрати синоніми до діалектного слова *обрус* (скатертина); на основі ілюстрацій лікарських рослин учні мають назвати їх так, як прийнято в їхній місцевості, порівнюючи з літературними назвами (арніка гірська – *ангельське зілля*, *баранка*; ромашка – *ромен*); аналізуються відмінності у назвах предметів у різних регіонах: на Поліссі гойдалку називають *ореля*, а на Харківщині вішак – *тремпель*.

Викликають певне зауваження слова про діалект як «вогник селянської душі» [4: 52]. Звичайно, діалектне мовлення є репрезентантом традиційної духовної культури та засобом збереження локальної ідентичності носіїв народних говорів. Проте, на нашу думку, таке трактування діалектного мовлення призводить до вироблення у дітей уявлень про говір як «відхилення» від літературного мовлення, а також формування уявлення про «нижчий» статус діалектів у порівнянні з літературним слововжитком.

Вивчення діалектної лексики в підручнику А. Онатій та Т. Ткачука [18] структуроване в межах теми «Групи слів за походженням і вживанням». Автори подають діалект як різновид мови, поширений на певній місцевості, на відміну від літературної мови, яка має бути зрозумілою всім. Теоретичний блок містить приклади таких слів, як *ватра* (багаття) та *вуйко* (дядько). Практична частина розпочинається з роботи з картою нарічч України, де учні мають визначити діалектну групу свого регіону та виправляти помилкові твердження про поширення говорів. Окреслено три наріччя України (північне, південно-західне та південно-східне) та говори як складові більших територіальних одиниць. На жаль, на карті відсутній лемківський говір, один з архаїчних говорів української мови. Уважаємо також за доцільне використовувати карту українських говорів І. Матвіяса, уміщену у відкритому доступі в енциклопедії «Українська мова» [23], адже дослідження автора базуються на матеріалах Атласу української мови, а тому, на нашу думку, вирізняються найбільшою точністю і послідовністю. Центральною є вправа, що містить текст про специфічні слова *ампулка* (заряд кулькової ручки), *тремпель* – (плечики для одягу), *бакаї* (водойми біля моря), *лайба* (велосипед), *фармазони* (брехуни). Для закріплення матеріалу пропонується підписати ілюстрації цими діалектизмами.

Мультимедійний складник навчання уміщує перегляд відеопроєкту «Словопис», за допомогою якого учні вчать розпізнавати такі слова, як *мешти*, *куманець*, *джеретеля* та *репетки*. Крім того, одна із вправ знайомить, дітей із науковим виданням «Лексикон львівський» (авторів Н. Хобзей, Г. Дидик-Меуш, К. Сімович, Т. Ястремської) та пропонує творче завдання – розробити власну обкладинку книжки про мовлення свого рідного краю.

Особливу увагу приділено роботі з інфографікою, яка візуалізує поширення діалектизмів на всій території України. За цією картою учні з'ясовують значення слів *лісавиця*, *морелі*, *йойлик*, *коцнути*, *баюра* та *билиця*. Також школярі виконують завдання на трансформацію тексту, замінюючи загальноновживані слова (наприклад, *абрикоси*, *кропива*, *рогалик*) на територіальні відповідники. Отже, підручник поєднує картографічні, текстові та відеоматеріали для комплексного розуміння мовного різноманіття України.

У підручнику для 5 класу Г. Панчук, Б. Близнюк, О. Приведи [19] вивчення діалектної лексики представлено у параграфі «Групи слів за вживанням» у межах розділу «Лексикологія». Теоретичний матеріал пояснює, що такі слова є засобом усного спілкування мешканців конкретних регіонів, а в художній літературі вони використовуються для створення місцевого колориту. У підручнику наголошено, що в українській мові виділяють три основні наріччя: північне (наприклад, *движ* – трясовина, *веселуха* – райдуга), південно-західне (*плай* – стежка в горах, *газда* – господар, *ватра* – вогнище, *файний* – гарний) та південно-східне (*кобушка* – глечик на молоко, *вутак* – качур), яке стало основою сучасної літературної мови.

Практична частина підручника містить візуальні та текстові завдання. Зокрема, подано графічну карту України, що ілюструє різноманіття назв картоплі в різних регіонах: *барабуля*, *мандибурка*, *бараболя*, *крумплі*, *карчохи*, *бульба*, *ріпа* та *брамбори*. В одній з вправ учням потрібно вписати діалектизми та дібрати до них літературні відповідники з довідки, опрацьовуючи такі слова, як *бáнно* (сумно), *лєгінь* (юнак), *бартка* (сокирка), *патєльня* (сковорода), *обрус* (скатертина) та *зобу́ва* (взуття). Окреме завдання спрямоване на роботу з уривком вірша Дмитра Білоуса «Чудесні барви», де проаналізовані регіональні назви взуття (*обувка* на Київщині), огірка (*гурок* у Чернігові) та кошика (*кошувка* на Поліссі), що демонструє учням відмінності у дефініції та вимові назв побутових предметів залежно від місцевості. Отже, автори поєднують теоретичні знання про діалекти України з практичними навичками розрізнення територіальних говірок і загальнонавчаної лексики.

Вивчення діалектної лексики у підручнику з української мови для 5 класу О. Семенов, Т. Дятленко та ін. [21] структуроване навколо ознайомлення учнів із лексичним багатством різних регіонів України, чому присвячено окремих параграфів «Діалектні слова». У теоретичному матеріалі подано визначення діалектизмів, як слів, які вживають люди певної території (*плай* – стежка в горах; *газда* – господар; *ватра* – вогнище; *кварта* – кухоль; *патєльня* – сковорода). Методичний підхід авторів поєднує роботу з художніми текстами та активне використання довідкових матеріалів. Практичне опанування теми розпочинається з вправи, яка пропонує учням проаналізувати уривок із твору Михайла Коцюбинського. Це завдання спрямоване на розпізнавання особливостей гуцульського говору, де школярі з'ясовують значення таких слів, як *кичера* (гора), *царинка* (обгороджений сінокіс), *гаджуги* (молоді смереки) та *маржинка* (худоба).

Для відпрацювання навичок нормативного мовлення у підручнику передбачено вправу, де п'ятикласники мають виконати завдання на заміну діалектизмів у тексті загальнонавчаними словами. Творчий складник реалізується у завданні, яке стимулює учнів до побудови власних висловлювань – школярі мають скласти діалог, використовуючи слова з територіально обмеженим вживанням. Важливою частиною навчального комплексу є «Короткий словничок діалектних слів», вміщений у додатку. Цей словничок слугує лексичною базою для виконання вправ та допомагає учням зрозуміти специфіку говірок, не виходячи за межі шкільної програми. Отже, О. Семенов та інші пропонують систему завдань, що вчить дітей бачити різницю між літературною мовою та територіальними діалектами, зберігаючи при цьому повагу до мовного розмаїття України.

Вивчення діалектної лексики в підручнику з української мови І. Літвінової [13] для 5 класу органічно вплетено в розділ «Лексикологія» як складову частину теми

«Групи слів за вживанням». Авторка пропонує системний підхід, де діалектизми розглянуті як елемент лексики, що має обмежене вживання, оскільки характерні лише для мешканців певної території. Методика вивчення цієї теми в підручнику базується на порівнянні та аналізі живих мовних зразків. Підручник подає лаконічне визначення діалектизмів і наводить такі характерні приклади, як *файний* та *бурак*. Також для наочності використано візуальне зіставлення діалектної назви *бараболя* із літературним відповідником *картопля*. Учням також запропонована вправа, яка містить уривок із твору сучасного письменника Любка Дереша. Текст насичений діалектними формами та словами, як-от: *двайцять* (замість двадцять), *мусів* (мусив), *кавальчик* (шматочок) та *плячок* (пиріг). На основі прочитаного учні мають не лише виписати територіально обмежені слова, а й самостійно знайти до них загальноновживані відповідники, використовуючи тлумачний словник. Вивчення діалектизмів у підручнику І. Літвінової спрямоване на те, щоб навчити п'ятикласників розрізняти літературну норму та територіальні говори, розуміти значення специфічних слів та усвідомлювати їхню роль у створенні мовного колориту.

У підручнику з української мови О. Авраменка для 5 класу, хоча автор й декларує, що видання відповідає модельній програмі з української мови В. Заболотного та О. Заболотного, серед завдань щодо вивчення синонімів вказано, що діалектизми – це слова, які вживають лише в певній місцевості. Зазначається, що вони можуть входити до синонімічних рядів (наприклад, для слова лелека – *бусел, бузько, боцюн, гайстер*). Вживання діалектизмів обмежене розмовно-побутовим стилем [1: 45].

Вивчення елементів діалектології у 6 класі згідно з модельною навчальною програмою О. Голуб та О. Горошкіної інтегровано в загальну систему опанування лексичного складу та багатства української мови. Навчальний процес у 6 класі передбачає активну текстову діяльність, спрямовану на виявлення діалектизмів у художньому мовленні та медіатекстах, а також аналіз їхньої ролі у формуванні естетичного смаку та мовної стійкості. Практична робота з діалектним матеріалом має на меті виховання потреби пізнавати мовне розмаїття та розвиток мовного чуття, що дозволяє учням глибше відчувати належність до свого народу. Діалектний матеріал подано як засіб збагачення активного словника та інструмент для розуміння багатогранності українського слова, що сприяє формуванню компетентного мовця з гуманістичним світоглядом.

Як зазначено вище, модельна навчальна програма з української мови В. Заболотного та О. Заболотного [17] пропонує вивчати діалектизми саме у 6 класі закладів загальної середньої освіти. Зміст навчального предмета передбачає розгляд діалектних слів як складника лексики з погляду її вживання, де вони класифікуються поряд із загальноновживаними, професійними словами, термінами та просторічною лексикою. Науково-методичний підхід до опанування цієї теми базується на поєднанні теоретичних знань із практичною діяльністю, спрямованою на формування в учнів навичок лінгвістичного аналізу. Зокрема, передбачено розпізнавання діалектизмів у реченнях та текстах різних функціональних стилів, а також їх диференціацію від слів іншомовного походження чи застарілої лексики. Важливим аспектом є формування вміння добирати літературні відповідники до діалектних слів, що сприяє глибшому розумінню норм сучасної української літературної мови. Навчальна діяльність уміщує низку аналітичних та творчих вправ: обґрунтування доцільності вживання діалектизмів у художніх чи інших стилях мовлення для створення стилістичного забарвлення; проведення лінгвістичних мінідосліджень, об'єктом яких є особливості

функціонування територіальних говірок у мовленні; укладання навчальних словників, до яких внесено діалектні назви старовинних речей або інші специфічні лексеми; компаративний аналіз текстів щодо наявності в них стилістично забарвлених слів, зокрема діалектних. Програма також орієнтує на використання мультимедійних та мистецьких ресурсів: учням пропонують укладати добірки віршів, пісень чи фрагментів відеоматеріалів (фільмів, реклами), які містять діалектні елементи. Такий комплексний підхід дозволяє не лише засвоїти поняття про діалектне мовлення, а й усвідомити роль говорів як джерела збагачення лексичного складу української мови та засобу індивідуалізації мовлення в художніх творах.

У підручнику з української мови для 6 класу О. Авраменка [2] матеріал про діалектизми подано в межах розділу «Лексикологія. Фразеологія», зокрема в об'єднаному параграфі «Діалектні й просторічні слова». Вивчення теми побудовано за типовою для цього підручника структурою – від спостереження через теорію до практичних вправ і творчих завдань. Діалектизми окреслено як слова, що використовуються жителями певної місцевості (наприклад, *бараболя* – на Тернопільщині та Івано-Франківщині, *бузько* – на Житомирщині та Волині). Зазначено, що ці слова доречні в розмовно-побутовому мовленні та художніх текстах для передачі місцевого колориту, проте їхнє вживання в офіційно-діловому чи науковому стилях вважається лексичною помилкою. Матеріал містить багато інтерактивних і візуальних елементів: для спостереження запропоновано діалог із твору Олеся Гончара, де за вживанням лексичних діалектизмів *ніц* та *ватра* учні мають визначити походження героїні; розміщено ілюстровану карту України, на якій позначено діалектизми різних регіонів – *вивірка*, *тремпель*, *купорка*, *зобува*; подано «Короткий словник діалектних слів», що налічує понад сорок одиниць із поясненнями (наприклад: *андрути*, *бамбетель*, *вар'ят*, *крумплі*); використано уривки з творів М. Коцюбинського, В. Стефаника, Л. Первомайського для пошуку діалектизмів та добору до них літературних відповідників Учням мають змогу виконати творчі завдання – скласти діалог із ровесником з іншого регіону, використовуючи діалектизми. Отже, підручник з української мови О. Авраменка вирізняється своєю різноманітністю, адже наявність інтерактивних вправ, творчих завдань сприятиме становленню діалектологічної компетентності.

У підручнику В. Заболотного та О. Заболотного [7] матеріал про діалектизми викладено в межах параграфу «Діалектні та просторічні слова». Навчання починається з візуалізації регіональних відмінностей через ілюстрації конкретних предметів та їхніх назв у різних частинах України: *ореля* (гойдалка), *мешти* (туфлі), *тремпель* (вішак). Звичайно, доцільнішим було б вживання термінової лексики щодо ареального розрізнення говорів, але таке подання діалектного матеріалу допомагає учням усвідомити, що лексичні діалектизми мають вузьколокальне вживання. Автори подають традиційне визначення діалектизмів як слів, властивих мовленню лише жителів певної місцевості, наводять приклади – *когут* (півень), *бузько* (лелека), *видіти* (бачити), *лакитки* (ласощі), *варош* (місто), *жалива* (кропива). Підручник містить різні завдання для засвоєння теми – прочитати речення (наприклад, із творів М. Коцюбинського чи В. Стефаника) і замінити виділені діалектизми літературними відповідниками (*гуторили* – говорили, *чічки* – квіти, *ватра* – вогнище, *бараболя* – картопля, *плай* – стежка в горах); встановити відповідності між діалектизмом та загальноновживаним словом (*газда* – господар, *обійстя* – подвір'я, *файно* – гарно,

гарзди – достатки, *легінь* – парубок), пояснити, чому лексеми *бузько*, *бушель*, *гайстер*, *боцюн* належать до діалектних, а *лелека*, *чорногуз*, *бусел* – до загальноновживаних слів.

Доречними, на нашу думку, є творча та словникова робота та інтерактивні елементи: учням потрібно самостійно укласти невеликий словник діалектних слів (5–10 одиниць), які вживаються у їхній місцевості або там, де проживають їхні родичі, а також ознайомитися за допомогою QR-коду зі словами, поширеними в різних куточках України, та скласти речень із ними речення. Автори наголошують на доцільності використання діалектизмів у художніх текстах для надання твору особливого мовного колориту.

Аналіз сучасного стану викладання діалектології в закладах загальної середньої освіти свідчить, що територіальні особливості мовлення розглядаються не як ізольована теорія, а як динамічний складник національного лексичного фонду. Навчальні програми та підручники спрямовані на формування діалектологічної компетентності через поєднання теоретичних знань із практичними навичками лінгвістичного аналізу. Позитивними моментами у викладанні діалектології в закладах загальної середньої освіти можемо вважати методичне різноманіття, адже автори підручників для 5 і 6 класів використовують комплексний підхід, що поєднує роботу з текстами, картами, інфографікою та мультимедійними ресурсами (відеопроєкти, QR-коди). Навчання вирізняється практичною спрямованістю, бо значну увагу приділено вправам на трансформацію тексту (заміна діалектизмів літературними відповідниками), добору синонімів та роботі з контекстом. Завдання на укладання власних словничків регіональної лексики, створення діалогів сприяють зацікавленості учнів власним мовним корінням. А візуалізація матеріалу, зокрема використання ілюстрацій конкретних предметів (наприклад, різних назв картоплі чи взуття) робить вивчення абстрактних понять наочнішим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Шкільний курс української мови традиційно зорієнтований на кодифіковану літературну норму. Проте регіонах із живою говірковою традицією учні приходять до школи з уже сформованою діалектною мовною картиною світу. У процесі навчання виникає фонетична інтерференція (рефлекси давніх голосних, специфіка наголосу), морфологічні варіанти відмінювання, лексична регіональність. Проблемність ситуації полягає в тому, що корекцію таких явищ часто здійснюють без пояснення їх історичної та ареальної зумовленості, що знижує мотивацію учнів. Ще однією проблемою є звуження змісту діалектології до окремих регіоналізмів або фольклорних прикладів, а також відсутність лінгвогеографічного компонента. Діалектологія в модельних програмах з української мови подана оглядово, не інтегрована з історією мови та географією, що зумовлює поверхове засвоєння матеріалу й відсутність діалектної компетентності як складника мовної освіти. Унаслідок цього може сформуватися певне відчуття «мовної неповноцінності», як наслідок – редукція діалекту до стилістичного колориту, нерозуміння системності діалектної структури.

Важливо відмовитися від трактування діалекту як «нижчого» статусу мовлення або лише як «вогника селянської душі», оскільки це може сформувати уявлення про говір як про «відхилення» від норми. Натомість варто наголошувати на діалектах як на джерелі збагачення літературної мови. Подолання цих проблем можливе за умови переорієнтації шкільного курсу з моделі «норма / відхилення» на модель «варіативність / історичність». Такий підхід сприятиме формуванню

діалектологічної компетентності, цілісного уявлення про українську мову як складну, внутрішньо диференційовану систему.

Окрім того, гейміфікація лексичної роботи через застосунки Wordwall, LearningApps, Mentimeter або Quizlet допомагає легко засвоїти відмінності між діалектними та літературними формами. Замість традиційних завдань учитель може запропонувати інтерактивні вправи на зіставлення слів, класифікацію лексем за регіонами або ігрові квести, де проходження рівнів залежить від знання значень діалектизмів. Це не лише підвищує залученість, а й допомагає візуалізувати складні поняття через інтерактивні картки, де слово супроводжується зображенням реального об'єкта, що він позначає. Завершальним етапом вивчення стає візуалізація здобутих знань у Canva або NotebookLM, де учні створюють яскраві інфографіки чи мультимедійні плакати, перетворюючи теорію на привабливий інтерактивний продукт, що має практичну цінність.

Окрім того, крім художніх текстів, варто аналізувати функціонування діалектних елементів у медіатекстах, рекламі, піснях, різноманітних блогах, що сприятиме розвитку мовної стійкості та естетичного смаку. Варто також заохочувати учнів до роботи не лише з короткими словничками в підручниках, а й із ґрунтовними науковими виданнями, що допоможе глибше зрозуміти специфіку регіонального слововживання.

Отже, огляд модельних програм та підручників з української мови для закладів загальної середньої освіти щодо висвітлення питань, пов'язаних з діалектологією, у вишівському курсі “Українська діалектологія” забезпечує майбутніх вчителів української мови і літератури теоретичними відомостями, що сприяє креативності у самостійній роботі студентів, виробленню навичок до проведення власних наукових досліджень і керівництва пошуковою роботою учнів.

Список використаної літератури

1. Авраменко С. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : «Грамота», 2022. 208 с.
2. Авраменко С. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : «Грамота», 2023. 226 с.
3. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Друге видання, виправлене і доповнене. Львів : Магнолія, 2024. 552 с.
4. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.
5. Гримашевич Г. І. Освітня компонента «Українська діалектологія» в контексті підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Теорія і методика професійного розвитку педагогічних працівників як елемент безперервного навчання в системі вищої педагогічної освіти, науки і практики* : збірник наукових праць / Наук. ред.: З. Шарлович. Ломжа : MANS w Łomży, 2023. Т. 1. С. 73–76.
6. Дика Л. Роль студентів у ревіталізації діалектів. *Діалектологічні студії*. Львів–Варшава, 2024. Т. 2 (15). С. 106–118.
7. Заболотний О., Заболотний В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2023. 272 с.
8. Костів О. Компетентнісний підхід у викладанні діалектології у вищій школі. *Збірник наукових праць на пошану професора Таміли Панько*. Львів, 2021. С. 343–355.
9. Костів О. Компетентнісний підхід у викладанні лінгвістичної географії у вищій

- школі. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2023. Вип. 17. С. 267–276.
10. Костів О. Проблемні питання викладання діалектології у вищій школі. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів. 2017. Вип. 13. С. 257–263.
11. Костів О. Українська діалектологія. Електронний курс. Львів, 2024. Режим доступу : <https://e-learning.lnu.edu.ua/course/view.php?id=5689>
12. Костів О. Цифрові ресурси Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій у лінгвістичній підготовці майбутніх учителів-словесників. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2026. Вип. 20. С. 348–360.
13. Літвінова І. Українська мова. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2022. 278 с.
14. Марсєв Д. А. Мобільні технології на заняттях з української діалектології як складник соціокультурної компетентності студентів-словесників. *Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій*. Суми, 2017. С. 88–96.
15. Марсєв Д. А., Міняйло Р. В., Литвиненко Я. О. Особливості використання картографічних матеріалів на заняттях з української діалектології. *Перспективи та інновації науки (Серія : Педагогіка, Серія : Психологія, Серія : Медицина)*. 2025. № 2. С. 674. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2025_2_62.
16. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://surli.cc/famfkh>
17. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори Заболотний О. В., Заболотний В. В.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://surli.cc/jlmjbv>
18. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова. Підручник для 5 класу. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2022. 287 с.
19. Панчук Г., Близнюк Б., Приведа О. Українська мова. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. 304 с.
20. Руснак Н., Струк І., Руснак Ю. Вивчення народного (говіркового) мовлення в позакласній роботі ЗЗСО. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал*. 2022. Вип. 2. С. 94–98.
21. Семенов О. М., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. Українська мова. Підручник для 5 класу. Видавництво «Астон», 2023. 334 с.
22. Тищенко Л. Використання художніх текстів під час викладання української діалектології. *Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць*. Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2006. Вип. XXXI. С. 199–204.
23. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 2004. Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um151.htm>

References

1. Avramenko S. *Ukrainska mova : pidruchnyk dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Kyiv : «Hramota», 2022. 208 s.
2. Avramenko S. *Ukrainska mova : pidruchnyk dlia 6 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Kyiv : «Hramota», 2023. 226 s.
3. Hlibchuk N., Kostiv O. *Ukrainska dialektolohiia. Druhe vydannia, vypravlene i dopovnene*. Lviv : Mahnoliia, 2024. 552 s.
4. Holub N., Horoshkina O. *Ukrainska mova : pidruchnyk dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Kyiv : Vydavnychiy dim «Osvita», 2022. 256 s.
5. Hrymashevych H. I. *Osvitnia komponenta «Ukrainska dialektolohiia» v konteksti*

pidhotovky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy ta literatury. *Teoriia i metodyka profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv yak element bezperernoho navchannia v systemi vyshchoi pedahohichnoi osvity, nauky i praktyky* : zbirnyk naukovykh prats / Nauk. red. Z. Sharlovych. Lomzha : MANS w Łomży, 2023. T. 1. S. 73–76.

6. Dyka L. Rol studentiv u revitalizatsii dialektiv. *Dialektolohichni studii*. Lviv–Varshava, 2024. T. 2 (15). S. 106–118.

7. Zabolotnyi O., Zabolotnyi V. Ukrainska mova : pidruchnyk dlia 6 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kyiv : Heneza, 2023. 272 s.

8. Kostiv O. Kompetentnisnyi pidkhid u vykladanni dialektolohii u vyshchii shkoli. *Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Tamily Panko*. Lviv, 2021. S. 343–355.

9. Kostiv O. Kompetentnisnyi pidkhid u vykladanni linhvistychnoi heohrafii u vyshchii shkoli. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*. 2023. Vyp. 17. S. 267–276.

10. Kostiv O. Problemni pytannia vykladannia dialektolohii u vyshchii shkoli. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*. Lviv. 2017. Vyp. 13. S. 257–263.

11. Kostiv O. Ukrainska dialektolohiia. Elektronnyi kurs. Lviv, 2024. Rezhym dostupu : <https://e-learning.lnu.edu.ua/course/view.php?id=5689>

12. Kostiv O. Tsyfrovi resursy Laboratorii dialektolohichnykh ta onomastychnykh studii u linhvistychnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*. 2026. Vyp. 20. S. 348–360.

13. Litvinova I. Ukrainska mova. Pidruchnyk dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kharkiv : Ranok, 2022. 278 s.

14. Marieiev D. A. Mobilni tekhnolohii na zaniattiakh z ukrainskoi dialektolohii yak skladnyk sotsiokulturnoi kompetentnosti studentiv-slovesnykiv. *Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii*. Sumy, 2017. S. 88–96.

15. Marieiev D. A., Miniaiilo R. V., Lytyvnenko Ya. O. Osoblyvosti vykorystannia kartohrafichnykh materialiv na zaniattiakh z ukrainskoi dialektolohii. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriiia : Pedahohika, Seriiia : Psykholohiia, Seriiia : Medytsyna)*. 2025. № 2. S. 674. Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2025_2_62.

16. Modelna navchalna prohrama «Ukrainska mova. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity» (avtory Holub N. B., Horoshkina O. M.) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <https://surli.cc/famfkh>

17. Modelna navchalna prohrama «Ukrainska mova. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity» (avtory Zabolotnyi O. V., Zabolotnyi V. V.) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <https://surli.cc/jlmjbv>

18. Onatii A., Tkachuk T. Ukrainska mova. Pidruchnyk dlia 5 klasu. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2022. 287 s.

19. Panchuk H., Blyzniuk B., Pryveda O. Ukrainska mova. Pidruchnyk dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2022. 304 s.

20. Rusnak N., Struk I., Rusnak Yu. Vychennia narodnoho (hovirkovoho) movlennia v pozaklasnii roboti ZZSO. *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskiy naukovyi zhurnal*. 2022. Vyp. 2. S. 94–98.

21. Semenoh O. M., Diatlenko T. I., Biliashnyk M. D., Volnytska V. V. Ukrainska mova. Pidruchnyk dlia 5 klasu. Vydavnytstvo «Aston», 2023. 334 s.

22. Tyshchenko L. Vykorystannia khudozhnykh tekstiv pid chas vykladannia ukrainskoi dialektolohii. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu* : zbirnyk naukovykh prats. Sloviansk : Vydavnychy tsestr SDFU, 2006. Vyp. KhKhKhI. S. 199–204.

23. Ukrainska mova: Entsyklopediia / redkol.: V. M. Rusanivskiyi, O. O. Taranenko ta in. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. 2004. Rezhym dostupu : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um151.htm>

FORMING DIALECTOLOGICAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING FOR FUTURE LANGUAGE TEACHERS

Oksana Kostiv

*Ivan Franko National University of Lviv
Ivan Kovałyk department of Ukrainian language
1 Universitetska St., room 234, 79000, Lviv, Ukraine
phone: 032 239 47 17
e-mail: oksana.kostiv@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1878-2675>*

The article provides a comprehensive analysis of the role and place of the course ‘Ukrainian Dialectology’ in the system of higher philological and general secondary education. The work substantiates that this discipline is a fundamental component of the training of future philology teachers, as it ensures the formation of professional competencies: from mastery of the terminology base to the ability to record dialectal materials using phonetic transcription and to freely navigate a dialectological map. The author emphasises the importance of dialectological competence, which allows teachers not only to identify dialectal features, but also to foster a positive attitude towards dialects in students, breaking down the stereotype of their ‘inferiority’.

Particular attention is paid to the implementation of the dialectological component in new model programmes (N. Golub, O. Horoshkina, V. Zabolotny) and textbooks for grades 5–6 of the New Ukrainian School. The methodological approaches of the authors (O. Avramenko, O. Semenog, I. Litvinova, etc.) who integrate the study of dialectisms into the section ‘Lexicology’ are analysed. The transition from a purely theoretical presentation to practice-oriented teaching, which includes working with infographics, dialect maps, multimedia projects (Slovopis) and interactive platforms (Wordwall, Canva, Quizlet), is highlighted.

The article critically examines the problem of ‘linguistic inferiority’ that can arise from the incorrect interpretation of dialects as “deviations” from the norm. A ‘variability/historicity’ model is proposed, which presents dialects as a living source of enrichment for the literary language and a component of national identity. The author concludes that modern education should combine academic knowledge about the territorial features of speech with the latest digital technologies to foster linguistic stability and aesthetic taste in students.

Key words: Ukrainian dialectology, dialectological competence, philological education, model curriculum, dialectisms, Ukrainian language textbooks, NUSH, linguistic variability, dialects, dialects.

*Стаття надійшла до редакції 06.02.2026
доопрацьована 10.02.2026
прийнята до друку 14.02.2026*